



Elämää henkimaailman, uskonnon ja yhteiskunnan rajoilla

Marika Chaisuedi, Brita Ekberg, Katariina Kaunetsalo, Seppo Koivulehto, Päivi Koivuniemi, Sofia Salenius, Anna Sillman, Taru Timonen, Aleksi Usano, Terhi Utriainen ja Siiri Virta
Helsingin yliopisto



Katriina Hulkkonen 2021. *Elämää henkimaailman, uskonnon ja yhteiskunnan rajoilla: Etnografinen tutkimus kanavoinnista, tietämisestä ja uushenkisestä yrittäjyydestä Suomessa.* Annales B532, Turun yliopisto, 304 s.

Helsingin yliopiston uskontotieteen maisteriopiskelijoiden Tutkimuksen analyysi -kurssin tehtävänä oli analysoida yksi väitöskirja. Katriina Hulkkonen tutkimus valikoitui kurssin materiaaliksi sen uskontotieteellisesti erittäin kiinnostavan ja ajankohtaisen aiheen, etnografisen otteen sekä monografiamuodon vuoksi. Bonuksena pidettiin sitä, että työ oli kirjoitettu selkeällä suomen kielellä. Tehtävä osoittautui antoisaksi, joskin myös haastavaksi, ja sen yhtenä tuloksena päätimme kirjoittaa tutkimuksesta kirja-arvion ja tarjota sitä julkaistavaksi. Monista Hulkkonen tutkimuksessa esiin nousseista seikoista olimme varsin yksimielisiä, kun taas joissain kohdin lukukokemuksemme ja näkemyksemme erosivat toisistaan, kuten jäljen jättävän tutkimuksen

kohdalla pitääkin tapahtua. Keskustelut tutkimuksesta ja sen toteutuksesta opettivat paljon sekä tutkimuksen aiheesta että monista etnografisen tutkimuksen erityiskysymyksistä.

Hulkkosen tutkimus analysoi suomalaisten henkikanavointia harjoittavien henkilöiden elämää ja toimintaa. Tutkimuksen kattava kysymys on, kuinka tutkittavat kokevat työnsä suhteessa henkiolentoihin ja asiakkaisiinsa sekä ympäröivään suomalaiseen yhteiskuntaan, esimerkiksi evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja yrittäjyyteen. Tutkittavat (joita Hulkkonen kutsuu heidän itse käyttämällään termillä ”kanavat”) toimivat yksityishenkilöinä tai yrittäjinä, joilla on taito ja kulttuurisia välineitä olla yhteydessä henkimaailmaan ja välittää sen moninaisia viestejä.

Tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa uutta näkökulmaa ilmiöön, joka usein liitetään uushenkisyyteen ja jota on tarkasteltu pitkälti sosiologisesti. Hulkkonen rakentaa analyysiä ja tutkimuskysymyksiin vastaamista varten teoreettisen kehikon, jossa yhdistyvät seuraavat käsitteelliset näkökulmat: kristinuskon antropologiassa kehitetty ”semioottinen ideologia”, erityisesti tieteentutkimuksessa käytetty ”rajatyö” sekä uusmaterialistisesti ymmärretty ”affektiivisuus”. Semioottinen ideologia paneutuu erittelemään sitä, millä tavoin erilaisissa (uskonnollisissa) kulttuureissa ymmärretään merkkien ja todellisuuden välinen suhde. Affektiivisuuden näkökulma puolestaan kohdistuu aistillisiin ja kehollisesti koettuihin vaikutuksiin ja niiden todistusvoimaan (affektiivisuuden alakäsitteellä ”kvalia” puolestaan eritellään affektien erilaisia merkityksillä ladattuja laatuja). Rajatyön käsitteen avulla tarkastellaan sitä, miten kanavien toiminnassa ja käsityksissä erottaudutaan muista sosiaalisista ja kulttuurisista tavoista saada tietoa sekä tehdä (ansio)työtä. Nämä kolme käsitettä esitellään työn teorialuvussa, minkä lisäksi analyysiluvut tuovat mukaan muita täydentäviä käsitteitä.

Monikäsitteisen teoreettisen kehikon jäsentäminen oli aluksi lukijalle melkoisen työläs tehtävä, mutta kun se alkoi hahmottua, pidimme sitä perusteltuna. Semioottisen ideologian käsitettä on antropologiassa käytetty erityisesti tutkittaessa alkuperäiskansoihin kuuluvien kääntymistä kristinuskoon sekä sitä, millä tavoin käsitys kielestä ja muista merkeistä kääntymisen myötä omaksutun uuden uskonnon myötä muuttuu. Näkökulman soveltaminen kanavointiin (ja sen oppimiseen) oli perusteltua ja avasi ilmiön yksityiskohtia harjoittajien itsensä näkökulmasta. Uusmaterialistinen ymmärrys affekteista mahdollisti tunteiden ja aistimusten tarkastelun siitä näkökulmasta, miten erityinen kokemusperustainen ja paljolti kehollinen tieto maailmasta muodostuu ja tulee tulkituksi. Rajatyö puolestaan ohjasi huomion kanavien toteuttamiin konkreettisiin erontekoihin, jotka tuottavat merkityksiä ja identiteettejä.

Tämän kehikon ohjaamana Hulkkosen tutkimus tuottaa tarkkoja havaintoja siitä, millaisia ovat kanavoinnin alakulttuurille erityiset tavat rakentaa ymmärrystä maailmasta (erityisesti näkyvän ja näkymättömän maailman suhteista) sekä miten kanavat tämän valtavirrasta poikkeavan tietämisen ja kokemisen tapansa kanssa suhteutuvat ympäröivään suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen keskeisiin instituutioihin. Analyysin mukaan kanavat esimerkiksi opettelivat tulkitsemaan erilaisia pääosin kaikille tuttuja tunteita ja aistimuksia siten, että ne viittasivat henkimaailman läsnäoloon. He myös erittelivät tarkoin sitä, millaiset tunteet, aistimukset tai ajatukset johtuvat kanavasta itsestään ja mitkä ovat aidoiksi koettuja henkimaailman viestejä. Erityisen tärkeiksi yhteiskunnallisen rajatyön kohteiksi tutkituille kanaville piirtyvät institutionaalinen uskonto (käytännössä evankelisluterilaisuus) sekä ”stereotyyppinen yrittäjyys”, jossa tutkittavat näkivät keskeisenä taloudellisen voitontavoittelun. Kaikkia näitä rajatyön muotoja (eli käytännössä pitkälti kanavien tuottamaa rajatyöpuhetta) Hulkkonen analysoi pieteetillä.

Tutkimuksessa kuvataan yksityiskohtaisesti myös sitä, miten alustava suunnitelma koota aineisto, joka päästäisi tarkastelemaan paitsi kanavien myös heidän asiakkaidensa kokemuksia ja käsityksiä sekä lisäksi kanavointitilanteiden vuorovaikutusta, muuttui. Tutkimuskohteen arkaluontoisuudesta johtuen eniten aineistoa kertyi aktiivisten kanavien haastatteluista, joita täydentävät tutkijan oman osallistuvan havainnoinnin dokumentointi sekä kanavien potentiaalisille asiakkaille suunnatut kyselyt. Koska tutkimus näin toteutuneena nojautuu ennen muuta laajaan 37 henkilön haastatteluaineistoon, siinä kuuluu vahvana valtaosin naispuolisten kanavien oma ääni ja käsitykset. Lukijan eteen piirtyy yksityiskohtaisia kuvauksia ja läpinäkyviä erittelyjä esimerkiksi asiakassuhteista ja erilaisista kanavointitilanteisiin valmistautumisen tavoista. Joitain erittelyjä pidimme jopa turhankin pikkutarkkoina. Keskustelimme myös siitä, mistä syystä näinkin laajasta aineistosta oli paikoin nostettu ruodittavaksi vain jokin yksittäinen tilanne tai haastattelukohta. Tämä ei kuitenkaan ole laadullisessa etnografisessa tutkimuksessa epätavallista, sillä yksittäisetkin tilanteet tai maininnat saattavat paljastaa jotain kokonaisuuden kannalta olennaisen tärkeää.

Väitöskirjassa oli mielestämme melko paljon tutkimuskysymyksiä ja etenkin luku-urakan aluksi mietimme, onko niihin kaikkiin mahdollista vastata. Työ on kuitenkin rakenteellisesti selkeä ja looginen, ja jokaisen analyysiluvun alussa kerrotaan, minkä kysymysten käsittelyyn siinä keskitytään. Työn pohdintaluvussa kerrataan kaikki kysymykset ja kootaan niihin saadut vastaukset. Pidimme viimeistä lukua selkeänä ja asiat, joita oli jossain määrin vaikea hahmottaa raskaahkon teorialuvun ja osin vieläpä analyysilukujenkin kohdalla, kirkastuivat suurimmaksi osin. Pieni kauneusvirhe löytyi siitä, että työ loppuu vähän töksähtäen yhden sinänsä hyvin tärkeän yksittäisen teeman (yrittäjäys) käsittelyyn.

Osa meistä olisi toivonut loppulukuun sellaista käsittelyn tasoa, jossa olisi noustu tutkimuskysymykseen vastaamisesta vielä yksi askel yleisempään pohdintaan esimerkiksi semioottisen ideologian tai affektiivisuuden näkökulman laajemmasta annista uskontotieteelle tai tämänkaltaisten tutkimusaiheiden käsittelylle. Vaihtoehtoisesti tutkimuksen myötä aineiston analyysin pohjalta syntyneiden käsitteiden, kuten jakautunut yrittäjäys ja affektiivinen työturvallisuus, pohdintaa ja kytkeä muuhun tutkimukseen olisi voinut kehittää enemmänkin. Pidimme niitä heuristisesti varsin lupaavina. Innostuimme myös työssä kehitetystä uskontotieteelle erityisen sopivasta tavasta ymmärtää yllirajaisuuden käsite.

Erityismaininnan ansaitsee Hulkkosen eettinen tutkijanote (ja sen huolellinen reflektointi), joka osoittautuu tinkimättömän lojaaliksi tutkittaville. Jotkut meistä toivoivat tutkittavien itseymmärryksen erittelyn oheen jonkinlaista etäännyttävämpää ja selittävämpää näkökulmaa. Toisaalta olimme sitä mieltä, että tällainen paneutunut tutkittavien ääntä ja itseymmärrystä välttävä ymmärtävä tutkimusote helposti marginalisoituvan ilmiön kohdalla on eettisesti perusteltua ja kunnioitusta herättävää.

Onko kanavoinnin ilmiötä tärkeä tutkia Hulkkosen työssä tehdyllä tavalla? Tulimme siihen tulokseen, että on, sillä kanavointi on olemassa oleva sosiaalinen ja kulttuurinen ilmiö, jollaisen näkyväksi ja ymmärrettäväksi tekeminen on uskontotieteen ja -antropologian mielekäs ja tärkeä tehtävä, johon muiden alojen tutkijat eivät välttämättä ryhtyisi näin vakavasti perehtymään. Uskonnon ja uskonnollisuuden muutosten tutkimus suhteessa maallistumiseen, kaupallisuuteen, hyvinvointikysymyksiin ja marginalisoitumiseen sekä yleistyvään yrittäjäysmuotoiseen työntekoon ovat sekä tieteellisesti että yhteiskunnallisesti merkittäviä ja debatoituja kysymyksiä. Hulkkonen on tutkimuksensa avulla avannut kiinnostavan ja vähän tutkitun ikkunan kaikkiin näihin uskonnon rajapintoihin.

Hulkkosen tutkimuksella voisikin oilla annettavaa monelle yhteiskunnalliselle sektorille, joita hän itsekin loppuluvussa varovasti tuo esille. Erityisesti näimme sen potentiaalin suhteessa keskusteluun vaihtoehtoisista ja täydentävistä hoitomuodoista. Tuohon aika ajoin kuumenevaan keskusteluun soisi entistä tarkempaa ja avarampaa ymmärrystä siitä, miten erilaisia asioita eri ihmiset voivat elämän vaihtelevissa tilanteissa kaivata hyvinvointinsa tueksi. On tärkeää eritellä huolella, millaisia rooleja ja asemia herkästi marginalisoiduilla henkisillä käytännöillä voi olla suhteessa tähän usein polarisoituvaan kysymykseen. Myös muuttuvan työelämän ja erilaisen pienyrittäjyyden tarkastelu on kenttä, johon myös uskontotiede voi tuoda tuoreita näkökulmia ja uutta ymmärrystä. Tämän tutkimuksen pohjalta olisikin hyvä osallistua näihin keskusteluihin tuottamalla väitöskirjan pohjalta lyhyempi ja käsitteellisesti vähän riisutumpi, laajemmalle yleisölle suunnattu puheenvuoro.